

Konsekvenssamtal med unga brandanläggare - en utvärdering

Louella Karlsson

Göteborgs Universitet

KR2202

Antal ord: 5966

Del 1	1
Inledning	1
Vad är ett socialt problem?	1
Hur konstrueras det sociala problemet anlagda bränder?	2
Vad beskrivs som problemets orsaker?	3
Konsekvenssamtal	3
Del 2	5
Lerumsmodellen	5
Implementering av Lerumsmodellen	6
Konsekvenssamtal utifrån en polisanmälan	7
Likheter och Svårigheter	8
Vårdnadshavare, socialtjänst och skola	8
Del 3	9
Social prevention	9
Alternativa åtgärder	10
Åtgärdens framgång	10
Brottsförebyggande rådet	10
Björgo	11
Återintegrerande skam	12
Hur samtalet bör utformas	13
Konsekvenssamtal inte orrossamtal	13
Diskrepans	14
Troubled person industry	14
Brister i samverkan	15
Avslutande reflektion	16
Litteraturlista	17

Del 1

Inledning

Följande utvärdering riktar sig gentemot Räddningstjänsten Storgöteborg som primär aktör. Utvärderingen är teoribaserad och utgår från så kallad programteori där det som utvärderas är *hur* åtgärden är tänkt att uppnå sina mål (Sandberg, 2006: 286-289). Den åtgärd som ligger i fokus för utvärdering är konsekvensamtal med unga brandanläggare. Utvärderingens disponering är den följande; tre primära fokusområden kommer diskuteras och problematiseras och dessa är; inledningsvis en rekonstruktion av teorin bakom åtgärden, sedan en kartläggning av åtgärdens implementering samt en problematisering av möjlig diskrepans mellan teori och praktik och slutligen en applicering av kriminologiska teorier vilken mynnar ut i rekommendationer vilka kan utveckla åtgärdens metod ur ett kriminologiskt perspektiv.

Vad är ett socialt problem?

Ett socialt problem är det som ur allmänhetens subjektiva ögon anses som problem. Därav är det inte objektivt i sin natur utan dess mening tillskrivs genom individers subjektiva upplevelser av problemet. Det sociala problemet konstrueras genom att anspråksformerare genomför det som kallas *social problem work* (Loseke, 2013: 7-10: 14-16: 18-19). Ett socialt problem ska uppfylla fyra kriterier för att klassas som ett socialt problem vilka är de följande; skadligt, vanligt förekommande, möjligt att förändra samt något som bör åtgärdas (ibid). Olika anspråksformerare kan få olika gehör baserat på vilken trovärdighet de tillskrivs eller vilka resurser för gensvar de har, det existerar en trovärdighetshierarki mellan olika anspråksformerare. För att exemplifiera kan antas att gemene man är mer benägen att lyssna till ett utlåtande från en etablerad myndighet kontra en individ som anses icke-trovärdig (Loseke, 2013: 28-29). När ett problem väl konstaterats och accepterats som ett de facto socialt problem tar inte *social problem work* slut. Därefter påbörjar kampen om att fortsatt behålla problemets relevans så det fortsatt anses viktigt och prioriteras, så det inte glöms bort och ersätts av andra problem från andra anspråksformerare, en kamp som kallas *social problem game* (Loseke, 2013: 19).

Hur konstrueras det sociala problemet *anlagda bränder*?

Att anlagda bränder är ett etablerat socialt problem kan vårt samhälle idag antas vara eniga om. Aktören bakom den insats som utvärderas är (som ovan nämnt) primärt Räddningstjänsten Storgöteborg och även om de tidvis samverkar med andra (exempelvis polis etcetera) och trots att åtgärden används av andra aktörer ligger huvudfokus vid räddningstjänstens implementering. Räddningstjänstens anspråk, de argument de framför, är mestadels retoriska och belyser fakta (Loseke, 2013: 25-27). Hur problemet konstrueras, med avseende på vilka som porträtteras som offer och förövare, kan variera kraftigt mellan olika former av anlagda bränder. Som tidigare nämnt är fokus för denna utvärdering konsekvensamtal vilka hålls med ungdomar som identifierats ha anlagt bränder.

Ett centralt retoriskt argument som lyfts fram i avseende på offer är kostnaden anlagda skolbränder har för samhället. Därtill lyfts ett oroande argument som berör angelägenheten av problemet, vilket är det att förekomsten av anlagda skolbränder ökat kraftigt de senaste 10 åren. Räddningstjänsten belyser att skolbränder till följd av sin höga kostnad blir ett problem inte enbart för skolan där branden äger rum eller den kommun där skolan är lokaliserad, utan för samhället i stort då kostnaderna beräknas uppgå till 0,5-1 miljard kronor varje år. Detta argument ger bilden av att offret för problemet i hög utsträckning är samhället i stort (Personlig kommunikation, 13 April 2021¹).

Att det talas om ungdomar kan antas påverka hur man definierar förövare och offer samt hur dessa pratas om. Förövarna som i detta fallet är ungdomar, benämns sällan (i det material jag fått tillgå vid räddningstjänsten) som den "typiska förövaren". Anlagda skolbränder kategoriseras som ett ungdomsproblem men skildringen av offer och förövare, som sagt, är inte lika tydlig i problemkonstruktionen som för möjligen andra brott (Lindgren et.al., 2013: 27). Istället för att porträttera förövarna som onda eller hemska och som några som måste bestraffas skiftas fokus ofta till bakomliggande och eller yttre orsaker samt bakgrundsfaktorer (dessa presenteras och diskuteras sedan).

¹ Referatet hänvisar till information erfordrad genom mejlkontakt med Pernilla Alsterlind på Räddningstjänsten Storgöteborg. I hög utsträckning refereras informationen till sin ursprungskälla, men då detta ej går används referensen (Personlig kommunikation, 13 April 2021) löpande i texten. Denna källa refererar då till innehåll i denna mejlkontakt där underlag ej gått att hitta i annat publicerat format. Innehållet består utav en ihopklippt bilaga av relevant material från Pernilla Alsterlind.

Vad beskrivs som problemets orsaker?

Det finns olika faktorer som återfinns hos de ungdomar som identifierats anlägga bränder. Dessa kan benämnas som bakgrundsfaktorer. Dessa ungdomar har identifierats ofta ha dåliga betyg samt en negativ inställning till skolan överlag vilken präglas av låg skoltrivsel (Lindgren et.al., 2013: 24-26). Därtill har identifierats att dessa ungdomar ofta engagerar sig i maskulina fritidsaktiviteter. Dessa benämnda faktorer avser inte endast ungdomar som anlägger bränder, utan samma psykosociala faktorer återfinns och är verksamma vid annan kriminell- eller antisocial aktivitet (ibid).

Bakom anläggandet av bränder av ungdomar har därtill också fem urtyper identifierats vilka har olika motivation bakom sig (Lindgren et.al., 2013: 24-26). Skillnaden mellan dessa är stor då anlagda skolbränder även beskrivs som ett mångskiftande socialt problem. Endera kan orsaken bakom vara psykiska problem eller skadegörelse. Eller så kan syftet vara att dölja annan brottslighet eller att avbryta skolverksamheten. Den femte och sista urtypen är att branden är en bieffekt av något annat. Även flera andra variabler kan skilja sig åt mellan dessa urtyper eller den bakomliggande motivationen. Antingen kan branden anläggas av en grupp ungdomar eller en ensam ungdom. De involverades tidigare brotts historia eller antisociala beteende kan också skilja sig åt. (Lindgren et.al., 2013: 27-29)

Konsekvenssamtal

Det är viktigt att inledningsvis definiera vad ett konsekvenssamtal är och hur detta skiljer sig från andra metoder som kan tänkas användas vilka också inbegriper samtal i metoden. Orossamtal eller bekymringssamtal har sin grund i, eller finns formulerade i text, genom den norska metoden av Björn Övrum (Socialstyrelsen, 2020). Denna bygger på att samtalet innehåller, och utgår från en mall bestående av, tre komponenter. Den första komponenten består av en kartläggning av den unges sociala situation, den andra rör informering av vilka konsekvenser som kan bli verklighet om det kriminella- eller antisociala beteenden fortskrider och den tredje komponenten fokuserar på att presentera förslag på lösningar och åtgärder som kan vara passande för den berörda ungdomen. I hög utsträckning genomförs bekymringssamtal utav polis och involverar då den berörda individens vårdnadshavare. Till skillnad från Sverige har Norge en nationell metod för hur metoden ska användas vilket leder till att orossamtal i Sverige är mer oorganiserade då det saknas en nationell vägledning

(Socialstyrelsen, 2020). Ytterligare en orsak till att metoden varierar i dess tillvägagångssätt i Sverige är att det råder meningsskiljaktigheter kring vem som bör bära ansvaret för åtgärdens genomförande, somliga anser att det ansvaret bör ligga på polisen medan andra anser att ansvaret bör ligga på socialtjänsten. Den gemensamma nämnaren de det till trots har är att dess syfte är att förebygga brott och eller oönskat beteende (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021; Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Vad som skiljer ett bekymringssamtal eller orosamtal från ett konsekvensamtal är hur och när i utvecklingen de olika metoderna används. Ett bekymrings- eller orosamtal kan användas endera mer primärt eller sekundärt, antingen för att informera eller avskräcka en mer generell publik, eller för att nå en mer identifierad riskgrupp. Ett konsekvensamtal, såsom det används vid det utvärderade syftet, är en tertiär åtgärd riktad till redan identifierade individer (Personlig kommunikation, 13 April 2021).

Ett konsekvensamtal riktat gentemot unga brandanläggare är en tertiär åtgärd riktad gentemot individer vilka redan identifierats begå handlingen att anlägga en brand. Konsekvensamtal kategoriseras som social prevention och är en socialt förebyggande åtgärd vars syfte är att påverka brandanläggarens attityd och normer gentemot anlagda bränder, och då i förlängningen också påverka dennes beteende. Målet är att förändra och eller upprätta normer som består i ett motstånd gentemot anlagda bränder, att förändra de normer eller attityder som i första hand möjliggjorde att handlingen ägde rum (Personlig kommunikation, 13 April 2021).

Själva samtalet och dess karaktär beskrivs som undersökande. Det genomförs av erfarna brandmän tillsammans med andra vuxna och eller vårdnadshavare. Detta för att dessa sedan ska kunna fortsätta arbetet med den berörda individen. Räddningstjänsten Storgöteborg har ett samarbete tillsammans med Christian Lööf², tidigare erfaren brandman som även arbetat mot ungdomar inom andra yrken som exempelvis mentor eller behandlingsassistent, hans roll är att han fungerar som brandskyddssamordnare för Lerums kommun och den metod han arbetar utifrån benämns som Lerumsmodellen (denna beskrivs mer ingående nedan) (Personlig kommunikation, 13 April 2021).

² Christian Lööf arbetar som brandskyddssamordnare vid Lerums kommun. Han har direkt kontakt med rektorerna på skolorna och när dessa erfar tillbud, användande av smällare, anlagda bränder eller lek med eld etcetera kan de direkt kontakta Christian. Han kommer då så snart som möjligt ut till aktuell skola och genomför endera en konsekvenslektion med klassen eller ett konsekvensamtal med individen i de fall då denne är identifierad. Detta koncept, att en specifik brandskyddssamordnare har kontakt med skolan och genomför de arbete Räddningstjänsten tidigare utfört är vad som kallas *Lerumsmodellen*.

Del 2

Följande del av utvärderingen, del 2, lägger fokus på den faktiska implementeringen av åtgärden konsekvensamtal. Det som ligger till grund för innehållet är intervjuer med nyckelpersoner inom projektet hos räddningstjänsten³, men även intervjuer utförda med utomstående aktörer vilka också arbetar med konsekvensamtal eller orossamtal⁴ (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021; Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Till följd av rådande omständigheter har intervjuerna genomförts genom videosamtal på länk. Deltagarna har inledningsvis tillfrågats om godkännande till att samtalet spelas in, vilket givits, därefter har intervjuerna transkriberats för att kunna ligga till grund för följande avsnitt. Räddningstjänsten Storgöteborg genomför konsekvensamtal med ungdomar som identifierats som unga brandanläggare, delvis genom vad de kallar för Lerumsmodellen vilken är den som utvärderas här (Personlig kommunikation, 13 April 2021). Därtill är även polisen och socialtjänsten centrala aktörer vid användandet av metoden, dessa är därför också intervjuade i egenskap av en brandman som arbetar tillsammans med polis och socialtjänst samt en socialsekreterare som arbetar tillsammans med polisen.

Lerumsmodellen

I och med rådande pandemi kunde räddningstjänsten inte längre komma ut till skolorna. Då fick Christian idén att han, som redan arbetade som brandskyddssamordnare i Lerums kommun, kunde se ifall han kunde få lov att ta över konsekvenslektionerna samt konsekvensamtalen (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021). Detta förslag lyfte han med sin säkerhetschef vilken godkände detta. Därefter skickades ett internt meddelande ut till rektorerna på skolorna vilket informerade dem om att om de upplevde problem på en skola så kunde de ta kontakt och då kunde Christian komma ut och genomföra en konsekvenslektion, vilket inledningsvis var det aktuella före konsekvensamtalen med enskilda individer (ibid).

Christian Lööf berättar i intervjun att han, när han 2019 började arbeta som brandskyddssamordnare i Lerums Kommun, uppmärksammade att då skolan vid brandtillbud

³ Denna intervju är genomförd med Christian Lööf, brandskyddssamordnare i Lerums kommun, som arbetar med Lerumsmodellen. Information erfordrad genom denna intervju kommer refereras som (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021) i den löpande texten.

⁴ Den andra intervjun involverar 2 personer vilka också arbetar med konsekvensamtal. Dessa är dels en brandman från räddningstjänsten som kopplas in då ärenden rör brand och den andra är en socialsekreterare som arbetar tillsammans med polisen med samtal med unga som genom handlingar blivit polisanmälda, innehåll som används ur denna intervju refereras i den löpande texten som (Personlig kommunikation, 7 Maj 2021).

kontaktade räddningstjänsten så föll det mellan stolarna. Det kunde ta tid innan räddningstjänsten återkopplade eller kontaktade den drabbade skolan och då var inte konsekvenslektioner eller konsekvenssamtal längre aktuellt (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021). Arbetet inleddes med konsekvenslektioner vilka uppges ha uppskattats av de berörda rektorerna. Efterhand kontaktades Christian av en rektor rörande en situation där de visste vem eller vilka som var ansvariga för tillbudet och då hamnade de i en situation där en konsekvenslektion inte längre var aktuell, utan i detta skedet blev ett konsekvenssamtal med den eller de berörda mer angeläget (ibid).

Implementering av Lerumsmodellen

Processen går till som sådan att ansvarig rektor på skolan meddelar räddningstjänsten, eller enligt Lerumsmodellen kontaktas brandskyddssamordnare Christian Lööf direkt, om brandincidenten samt vem eller vilka som identifierats ligga bakom denna (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021). Därefter genomförs ett samtal, så snart som möjligt, mellan erfarna brandmän (eller brandskyddssamordnare Christian Lööf). Samtalet inleds med frågor om individen och hur denne mår och trivs i skolan etcetera och denne ges då möjlighet att själva måla upp sin bild av sin egen verklighet och sina sociala förhållanden (ibid). Anledningen till att samtalet inleds på detta viset och inte ur ett mer "tillrättavisande perspektiv" är för att det inte tros ha god effekt. Ungdomarna förväntar sig att de ska få skäll och att de vuxna är besvikna på dem. Att då istället skifta fokus och beröra frågor kring vad som är bra eller dåligt i skolan och hur eleven trivs skapar ett annat samtalsklimat och kan bidra till att bakomliggande orsaker blir tydligare (ibid). Oftast är inte brandanläggelse det enda normbrytande beteendet en ungdom har utan ofta är det kopplat till annat antisocialt beteende (Lindgren et.al., 2013: 28). Samtalet berör sedan konsekvenser, både möjliga skadeverkningar av själva händelsen (den anlagda branden) samt straffrättsliga konsekvenser denna handling kan komma att ha för individen. Exempelvis tas konkreta fall upp, som Backabranden, och vad det var som skedde där. Men det diskuteras även vilka straffrättsliga konsekvenser en anlagd brand kan få, att det kan börja som ett skämt eller med en annan intention som sedan spårat ur och lett till ett livslångt straff för de inblandade. Även exempel på vilka konsekvenser det kan ha för individen när det kommer till arbete, körkort och exempelvis lån diskuteras (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021). Avslutningsvis styrs samtalet vidare tillbaka till individen, vad denna vill med livet och vad denne har för drömmar och mål. Vid behov, om skolan så önskar, kan en uppföljning genomföras med

individerna för att ytterligare arbeta vidare med insatsens syfte, att förändra normer och attityder som möjliggör brandanläggande. Vid en sådan kan vårdnadshavarna komma att engageras, om detta anses nödvändigt av rektorn och åtgärdsledaren, den som håller i konsekvenssamtalet. Endera kan vårdnadshavarna delta vid nästa samtal, eller så kan dessa förse den som håller i konsekvenssamtalet med information om hur de själva upplever eleven hemma samt vilken deras bild av sitt barn är (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021). Det kan även vara av vikt att en uppföljning görs då en individ inte återfaller och de facto förändrar sitt beteende i den riktning som önskas, detta då positiv förstärkning är viktigt för den unga individen. Längden på ett konsekvenssamtal varierar men de brukar vanligtvis vara i cirka 45-90 minuter (ibid).

Konsekvenssamtal utifrån en polisanmälan

Konsekvenssamtal är en åtgärd som genomförs av flertalet olika aktörer. Av den anledningen har en intervju med en annan aktör också genomförts för att se huruvida metod och tillvägagångssätt skiljer sig åt beroende på vem det är som genomför samtalen. Följande stycke baseras på en intervju genomförd med en brandman som fungerar som räddningstjänstens kontakt med en socialsekreterare hos polisen i Göteborg. Den kontakten fungerar som sådan att då en anmälan avser ett brandtillbud så kan socialsekreteraren involvera brandmannen i samtalet med den unge individen som polisanmälan berör (Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Dessa konsekvenssamtal, som hålls till följd av att en polisanmälan har gjorts där individen varit under 15 år och därav inte ännu straffmyndig, skiljer sig lite åt från de som genomförs av Christian Lööf på Räddningstjänsten Storgöteborg (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021). Vid dessa är vårdnadshavare alltid delaktiga och en orosanmälan till socialtjänsten är i princip per rutin då det som ligger till grund för mötet är en polisanmälan (Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Därtill involverar dessa ofta andra aktörer då exempelvis polis och socialtjänst ofta är närvarande. Därav har dessa möten lite andra förutsättningar än de som endast baseras på att rektorn tar kontakt med räddningstjänsten till följd av ett tillbud. Även samtalets struktur kan skilja sig åt, baserat på intervjuernas innehåll. Dessa samtal berör inte i samma utsträckning omständigheter kring individen i stort, utan fokus läggs vid den aktuella händelsen (Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Viktigt att poängtera är att, på samma sätt som vid räddningstjänstens konsekvenssamtal, är inte en fråga om skuld aktuellt. Noggrant redogörs för att även om uniformerad polis är närvarande vid samtalet så är det inget förhör, det är inte heller någon

skuldfråga som utreds (Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Syftet som legat till grund för samtalets uppkomst var en önskan att fånga upp dessa ärenden, eller dessa ungdomar, i ett tidigt stadiet så dessa polisutredningar eller anmälningar till följd av gärningspersonens unga ålder tenderar att läggas ned. Förhoppningen är också att de ska bidra med ett mer utförligt underlag till socialtjänsten då de tar vid ärendet efter samtalet, detta då polisanmälningarna ofta kan vara knapphändiga i sitt innehåll. Samtalets innehåll fokuseras på den aktuella händelsen och omständigheter kring den. Exempelvis ungdomens egna tankar kring händelsen, hur de känner kring det som skett och en diskussion kring vilka möjliga konsekvenser det hade kunnat innebära. Socialsekreteraren lyfter även att en dialog kring ungdomens umgänge är viktig då dessa kan påverka ungdomens beteende i stor utsträckning (ibid).

Likheter och Svårigheter

Trots att samtalens struktur skiljer sig åt baserat på aktörer som genomför dem så har de ändå många likheter. De intervjuade aktörerna poängterar alla vikten av att samtalet inte existerar för att skuldbelägga ungdomen eller utreda vem som ska hållas ansvarig, utan det bygger på en dialog där ungdomen ges möjlighet att ha ett samtal med aktören och diskutera det som skett, vad för anledningar som låg bakom det samt ges möjlighet att prata om tankar ungdomen haft i efterhand (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021: Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). I de genomförda intervjuerna har aktörerna även lyft många likartade problem eller dilemman som de anser svåra eller problematiska, dessa diskuteras nedan.

Vårdnadshavare, socialtjänst och skola

Som ovan nämnt varierar det huruvida vårdnadshavarna involveras vid konsekvenssamtalen eller ej. Vid de tillfällen då de är delaktiga beskrivs de endera vara tacksamma för att få ta del, då detta möjligen är första gången de får insyn i sina barns liv och vad som försiggår utan deras vetskap, eller så kan det hända att vårdnadshavarna blir defensiva gentemot aktörerna (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021: Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Aktörerna beskriver i sina intervjuer hur vårdnadshavarna ofta upplevs ha svårt att ta till sig informationen kring vad deras barn uppges ha gjort och går därav ofta i sitt barns försvar vilket leder till att det skapas ett "vi mot dom" mellan aktörerna och barnen med sina vårdnadshavare. Möjligt är att vårdnadshavarnas inställning eller attityd i samtalet varierar

beroende på vilka som är deltagande, samt självfallet även beroende på ungdomens egen inställning till huruvida han eller hon genomfört händelsen hen anklagas för (ibid). Det är självfallet utanför de medverkandes påverkan huruvida den identifierade ungdomen vill prata om händelsen eller inte. Det kan diskuteras och problematiseras vilken effekt det får när exempelvis uniformerad polis involveras i ett samtal. Deras roll skiftar möjligen samtalets syfte till ett mer avskräckande fokus som lägger större fokus vid vilka stränga åtgärder som kan komma om beteendet upprepas vilket enligt forskning etablerats ha låg effekt på brott (Sarnecki, 2009: 430-438). Rädslan för att upptäckas och straffas har en avskräckande effekt men vid detta stadium är ungdomen redan "upptäck" så fokus skiftas till ytterligare åtgärder. Då riskerar den avskräckande metoden att motverka relationsbyggandet snarare än att motverka brott eller antisocialt beteende (Sahlin, 2008: 145). Om samtalet syftar till att etablera förtroende och bygga en relation till ungdomen kan även ifrågasättas om detta motarbetas genom att involvera uniformerad personal vid samtalet då detta ytterligare befäster maktskillnaderna mellan parterna och då i förlängningen motarbetar relationsbyggandet (Sahlin, 2008: 137). Ytterligare en svårighet de olika aktörerna lyfter är påverkan av inblandning av socialtjänst. Vissa vårdnadshavare uppges motvilliga att blanda in socialtjänst, möjligen till följd av förutfattade meningar gentemot socialtjänsten eller till följd av att de inte tror deras barn begått den aktuella händelsen (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021; Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Konsekvenssamtal och/eller lektioner kan även efterfrågas direkt från skolan och inte föregås av en polisanmälan, så som det ser ut inom Lerumsmodellen. Dock bygger denna på att rektorerna vid ett anbud faktiskt kontaktar, i detta fallet, Christian och begär ett samtal. Rent teoretiskt skulle detta kunna försvåras om det fanns en rädsla hos skolan för att hamna i konflikt med vårdnadshavarna. Därtill finns det en möjlighet att en skola skulle kunna tvivla inför att kontakta räddningstjänsten eller annan aktör då de inte vill skada sitt rykte (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021).

Del 3

Social prevention

Åtgärder vilka kan kategoriseras falla inom kontrollmodellen syftar till att reglera beteende hos den enskilde individen, en viss grupp, eller samhället i stort till förmån för den sociala ordningens skull (Sahlin, 2008: 99). Social prevention (vilket konsekvenssamtal skulle

kategoriseras som) har för avsikt att minska individens benägenhet att begå brott. En kritik gentemot social prevention är dess svåra mätbarhet. Åtgärden baseras ej på mätbar data och har ofta en för avsikt att verka på lång sikt vilken gör den svår att utvärdera. Dess metod kan förklaras med hjälp av Hirschis teori om sociala band. Genom social prevention syftas individens band till samhället stärkas vilket i förlängningen höjer de subjektiva kostnaderna för brott hos individen som då blir mindre brottsbenägen (Sahlin, 2008: 100-102). Brottspreventiva lokala projekt genomförs ofta i samverkan mellan olika myndigheter, olika organisationer och involverade vuxna. Dessa kan ofta få ett fokus på brott som begås av ungdomar medan det sällan finns ett fokus på vilka brott ungdomar blir utsatta för. Detta kan få som konsekvens att det tillsätts massiva repressiva åtgärder riktade mot ungdomar vilka då kan uppleva sin integritet som hotad (Sahlin, 2008: 140).

Alternativa åtgärder

Det finns olika sorters insatser för att motverka problemet med anlagd brand. Dessa utesluter dock inte varandras utan kan verka på olika plan och snarare ses som komplement till varandra. Åtgärden konsekvensamtal eller åtgärden konsekvenslektioner är två exempel på sociala åtgärder. Likaså kan orosamtal vara ett exempel på social prevention. Åtgärder kan även vara verksamma på situationell- och strukturell nivå (Personlig kommunikation, 13 April 2021). Exempel på den sortens åtgärd gentemot anlagd brand kan vara att försvåra anläggandet av brand i skolan genom att förändra den fysiska miljön, exempelvis ta bort brännbara material. Sociala brottspreventiva åtgärder syftar till att förändra en individs benägenhet att begå brott genom att exempelvis påverka dennes normer och värderingar, situationell prevention syftar istället till att exempelvis försvåra för en individ att begå brottet. Därav utesluter dessa preventionskategorier inte varandra, utan skulle kunna komplettera varandra (ibid).

Åtgärdens framgång

Brottsförebyggande rådet

I en rapport publicerad av BRÅ 2019 lyfts att insatsen orosamtal inte har någon evidens för att den fungerar. Den *kan* ha en minskande effekt på brott men hittills har inga studier kunnat påvisa ett tydligt samband mellan orosamtal och minskad brottslighet (Brottsförebyggande rådet, 2019). Ofta lyfts det faktum att de övriga involverade, förutom den berörda ungdomen,

återger att de har positiva erfarenheter av konsekvenssamtal. Något som i förlängningen i teorin kan leda till att ökat förtroende för blåljusrkerna och då även leda till en känsla av ökad trygghet hos de inblandade. Detta kan benämnas som oavsiktliga positiva konsekvenser av åtgärden. Dock kan diskuteras att åtgärden potentiellt även kan leda till negativa oavsiktliga konsekvenser. I publikationen *Vilka insatser fungerar när barn och unga begår brott?* (Brottsförebyggande rådet, 2019) lyfts ett exempel med tidiga polisingripanden hos unga. Istället för att ha en positiv effekt och förebygga brott kan dessa ingripanden snarare leda till en ökad risk för återfall i brott. Detta genom att ingripandet befäster ungdomens självbild som avvikande, och därav fel. Sker detta ökar risken för att ungdomen fortsatt utövar ett kriminellt och/eller antisocialt beteende, särskilt om dessa ungdomar själva upplever sina livsmöjligheter som begränsade (Brottsförebyggande rådet, 2019). Denna konsekvens är något som även bör beaktas vad avser konsekvenssamtal med unga brandanläggare, då en avvägning måste göras gällande huruvida samtalet har en positiv inverkan på individen eller om det leder till oönskade och oavsiktliga konsekvenser, eller om de positiva konsekvenserna kan anses överväga de negativa.

Björgo

Björgo lyfter i sin bok *Forebygging av kriminalitet* (2015: s. 262-263) ett norskt exempel där man utvärderat användandet av konsekvenssamtal på olika politiska extremistgrupper, i detta exempel på en högerextrem- och en jihadistisk extremistgrupp. I det exemplet beskrivs effekten ha varit högre på den högerextrema gruppen och orsakerna som lyfts som bidragande till detta rör i viss grad igenkänning. Det antas bero delvis på att den norska polisen haft lättare att etablera en viss grad av tillit samt haft en annan förståelse i sin relation till den högerextrema gruppen då de varit etniskt norska. Till följd av att den jihadistiska extremistgruppen bestod av utlandsfödda antas relationsbyggandet ha varit svårare då dessa ungdomar, enligt Björgo (2015: 262-263), ofta har en lägre grad av tillit till polisen samt att de har svagare band till samhällets olika institutioner. Med hänsyn till detta exempel bör möjligen i ett planeringsstadium av insatsen beaktas att den som utför insatsen bör vara någon som har goda möjligheter att knyta an med målgruppen, att utövaren är en person den berörde ungdomen kan känna tillit till.

Återintegrerande skam

Teorin om återintegrerande skam grundades på 80-talet och är en utveckling med sina grunder i exempelvis stämplingsteori eller strainteori (Makkai & Braithwaite, 1994: 361-383). Huvudpoängen är att skam kan indelas i två olika typer; återintegrerande och stigmatiserande. Den återintegrerande skammen, då den fungerar, verkar brottsreducerande vilket då kan förklaras genom kontrollteorier, som exempelvis Hirschis teori om sociala band. Den stigmatiserande skammen är den som antas bidra till ökad brottslighet. Teorier som används för att förklara detta är exempelvis stämplings- och strainteori (ibid). Syftet med den återintegrerande skammen är att påverka individer till att inte begå avvikande handlingar.

Den återintegrerande skammen går ut på att ett ogillande av handlingen ska framföras samtidigt som en respektfull relation gentemot den berörda individen måste bibehållas. Alltså måste ett motstånd gentemot den utförda handlingens ondska kunna framföras utan att fokus blir att individen bakom handlingen framställs som ond, det ska skiljas på individ och handling. När detta misslyckas kan detta resultera i att det istället blir en stigmatiserande skam som uppstår. Denna karaktäriseras av att ogillandet framförs på ett respektlöst vis vilket leder till ett förnedrande av individen. Individen stämplas som ond, inte enbart handlingen, utan personen som utfört den framstår som lika ond som handlingen (Makkai & Braithwaite, 1994: 361-383).

Är skammen återintegrerande ökar den laglydigheten, är den stigmatiserande minskar den laglydigheten. Viktigt att ta i beaktande är att negativ feedback, även om den är objektiv, har en tendens att tolkas förnedrande av mottagaren. Det är därför viktigt att den framförs med respekt för individen, den riskerar annars förminska identiteten hos den individ den riktas gentemot och då ha negativ effekt (Makkai & Braithwaite, 1994: 361-383). Undersökningar har visat att det bästa tillvägagångssättet för att framföra skammen är genom att vara tolerant och förstående men samtidigt starkt uttrycka ett ogillande gentemot handlingen, men belysa att det finns ett åtagande att i efterhand "begrava stridsyxan". Mest framgångsrik blir den vars metod lyckas tydligt förkasta handlingen utan att förkasta individen, den som fortsatt upprätthåller en respekt gentemot den som mottar skammen men ändå tydligt kan belysa ogillandet av handlingen (ibid). Effekten av återintegrerande skam har visat sig vara högre då det råder ett ömsesidigt beroende mellan den som framför skammen och den som tar emot den (ibid). Därtill är effekten även högre på individer vars liv inte präglats av en hög grad av

stigma, detta är dock en faktor som den som framför skammen förmodligen inte kan påverka (ibid).

Hur samtalet bör utformas

Då Makkai och Braithwaite (1994: 361-383) lyfter att relationen mellan parterna är viktig och att denna bör baseras på förståelse och respekt så blir relationsbyggande en viktig del av processen. Det finns tydliga likheter mellan återintegrerande skam och hur åtgärden konsekvenssamtal genomförs. Om vi ser till de fynd teorin om återintegrerande skam gjort finns där möjligen aspekter att ta med sig. Konsekvenssamtal syftar, precis som den återintegrerande skammen, till att påverka individens beteende. Vid ett konsekvenssamtal, som beskrivet tidigare, deltar ofta även vårdnadshavare. Just den aspekten kan vara något att dra nytta av. Den återintegrerande skammen är mer effektiv då den framförs av någon där det finns ett ömsesidigt beroende. Är det ett första möte mellan brandmannen och ungdomen finns ingen tidigare etablerad relation vilket kan resultera i en sämre effekt. I dessa situationer kan det vara lämpligare att räddningstjänsten tar en roll av "katalysator" (Makkai & Braithwaite, 1994: 361-383) (ett slags påskyndade medel i processen med den återintegrerande skammen) som främjar dialogen mellan de med en redan etablerad relation. Den återintegrerande skammen kan då låtas framföras mer av exempelvis vårdnadshavare eller någon annan som deltar som bryr sig om individen, där det redan finns ett ömsesidigt beroende de båda emellan, en respektfull relation. Om brandmannen ska ha den ledande rollen i konsekvenssamtal är det viktigt att det etableras en relation till ungdomen där denne känner sig respekterad. Genomförs inte detta korrekt finns en överhängande risk för en negativ utkomst där ungdomen upplever samtalet stigmatiserande. Det är viktigt att skilja på handling och individ, samt lägga fokus vid positiva saker hos individen, möjligen vad denne vill göra i framtiden och hur denna kan ta sig dit (ibid).

Konsekvenssamtal inte orossamtal

Forskningen kan tala om för oss att de ungdomar som anlägger dessa bränder sannolikt även är involverade i annat normbrytande antisocialt och eller kriminellt beteende (Lindgren et.al., 2013: 27-29). Med denna förkunskap finns en risk att en aktör omedvetet får ett samtal att fokusera på fel saker, på sådant som inte är relevant för konsekvenssamtal. Ett konsekvenssamtal hålls med en individ som identifierats för en händelse, i Räddningstjänstens fall en händelse relaterad till brand. Av denna anledning ska samtalet

fokusera på brandtillbudet och dess konsekvenser, inte ledas in på andra brott eller beteenden ungdomen kan antas ha. Det är viktigt att skilja på att ha en dialog om förutsättningar i ungdomens liv vilka kan bidra till ett negativt beteende och att direkt prata om oro för att ungdomen håller på med det ena eller det andra. Detta är viktigt inte bara för att konsekvenssamtalet annars inte genomförs på det vis det ska utan utvecklas till något helt annat, exempelvis ett orossamtal, men även för att om samtalet börjar fokusera på andra misstankar gentemot individens beteende kan detta verka stigmatiserande (Sahlin, 2008: 140; Makkai & Braithwaite, 1994: 361-383). Det är en balansgång att få ungdomen att själva ha en dialog och prata om sitt liv och att verka anklagande och förminskande. Risken med ett felaktigt bemötande är att det resulterar i en självuppfyllande profetia. Där aktörerna bidrar till att befästa den normbrytande självbilden ungdomen har vilket kan resultera i en känsla av att det är den typen av beteende som förväntas av ungdomen (ibid). Fokus behöver ligga vid vad som skett, varför det skett och syfta till att etablera en positiv relation med det normkonforma samhället som aktören representerar.

Diskrepans

Om vi blickar tillbaka och återgår till den inledanden problemkonstruktionen och vad som där belystes som orsaker till problemet så ska vi här skifta fokus till hur väl lösningen är anpassad efter dessa. Dels presenteras bakgrundsfaktorer som låga betyg och låg skoltrivsel, men sedan presenteras även de fem urtyperna som ligger bakom anläggandet av en brand (Lindgren et.al., 2013: 24-26) vilka är; psykiska problem, skadegörelse, för att dölja annan brottslighet, i syfte att avbryta skolverksamheten eller så är skolbranden en bieffekt. I dagsläget finns för åtgärden inte definierat vilken effekt denna är tänkt att ha på dessa, både bakomliggande orsaker och urtyperna. Måhända är den tilltänkta effekten att öka skoltrivseln genom att under samtalen identifiera vad som ligger till grund för ungdomens låga skoltrivsel så detta i förlängningen kan åtgärdas genom att rektorerna blir medvetna om dessa. Dock behövs det på ett tydligare vis skrivas fram vilka de förväntade effekterna av åtgärden är och vad de inblandade aktörerna tror det är att de gör. I dagsläget råder en diskrepans mellan orsaker och lösningar vilken behöver arbetas vidare på.

Troubled person industry

Åtgärden konsekvenssamtal i detta utvärderade sammanhang kommer endera från en efterfrågan av rektorer på skolor eller en polisanmälan där den åtalade varit under 15 år

gammal. Enbart dessa förutsättningarna resulterar i att ungdomen måste uppfylla vissa kriterier för att inkluderas i åtgärden. *Troubled persons industry*, ett begrepp av Loseke (Loseke, 2013: 140-141), avser problematiken som identifieras då aktörerna som ansvarar för åtgärden är de som bedömer vilka som anses lämpliga för den. Individen behöver alltså kategoriseras som i behov av åtgärden av aktörerna för att denne ska få den hjälp hen behöver. Aktörerna kan i andra termer beskrivas bli gatekeepers bakom åtgärden (Loseke, 2013: 140-141). Konsekvenssamtalen riktar sig gentemot identifierade ungdomar som begått brott, brandanläggelse eller annan kriminell aktivitet. Inledningsvis är åtgärden därav beroende av identifieringen av individen för att kunna implementeras. Detta ansvar faller måhända många gånger utanför aktörens ansvar eller förmåga, vilket ytterligare belyser vikten av ett fungerande samarbete mellan olika aktörer. Det måste finnas en samverkan mellan exempelvis skola, polis, räddningstjänst och socialtjänst. Detta för att de inte ska vara den "felande länken" eller bidragande faktorn till att åtgärden faller bort. Om en ungdom identifieras ha utfört en handling behöver det finnas kriterier och rutiner för vad som bör ske. Händelsen bör inte kunna falla mellan stolarna till följd av att någon utan riktlinjer bedömer en ungdom som bortom kriteriet för konsekvenssamtal. För att exemplifiera och tydliggöra ska exempelvis en rektor ensam inte behöva bedöma huruvida en elev som identifierats starta en brand är i behov av ett konsekvenssamtal eller ej, utan för detta bör det finnas utarbetade rutiner.

Brister i samverkan

Ett problem som framträtt genom utvärderingen är svårigheter i samverkan mellan olika aktörer och myndigheter. Konsekvenssamtalen, oavsett aktör, anges vara framtagna för att snabbt kunna tillsätta en åtgärd, för att händelsen och individen inte ska falla mellan stolarna (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021; Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Det tycks inte råda några tydliga meningsskiljaktigheter gällande vem eller vilka som bör bära ansvaret för åtgärden, dock finns inte heller någon tydlig rutin framtagen vilken skildrar hur processen bör gå till. De olika aktörerna har tagit fram olika arbetsätt vilka de anser fungerar för dem, dessa är dock beroende av "rätt person på rätt plats" vilket inte gör åtgärden varken säker eller mätbar. Denna brist kan dessvärre även leda till att åtgärden efter sin implementering inte leder vidare till något, att den faller platt och resulterar i att vara en "snabbt in, snabbt ut" metod vilken inte direkt gör någon skillnad för ungdomen. Fördelaktigt hade varit om det arbetades fram en tydlig rutin samt tydliga arbetsroller där det blir klart för alla involverade

vad som bör göras. I sofliga fall kan hända att ett konsekvenssamtal är tillräckligt för att få ungdomen att "tänka efter" och förändra sitt beteende. Men för att överhuvudtaget kunna se huruvida dessa resultat sker bör någon form av uppföljning kunna existera, endera genom ytterligare kontakt med ungdomen eller med övriga i ungdomens närhet. Utan detta är det svårt att veta huruvida åtgärden har en önskad effekt eller ej. Skillnaderna mellan Lerumsmodellen och det sätt som socialsekreteraren i samarbete med polisen arbetar är ganska stora, men möjligen kan de lära av varandra. Lerumsmodellen bidrar med en direktkontakt vilket möjliggör snabbare implementeringar men att arbeta mer som ett team, där både socialsekreterare och vårdnadshavare är medverkande, bidrar till mer kompetens och möjligen större möjligheter till uppföljning (Personlig kommunikation, 4 Maj 2021; Personlig kommunikation, 7 Maj 2021). Önskvärt och optimalt hade varit att det fanns individer ansvariga för vissa delar av processen samt en tydlig arbetsfördelning. Detta hade möjliggjort och underlättat en fungerande samverkan. Viktigt att minnas är att åtgärden är riktad gentemot individer och bör därför också vara individanpassad, men den bör fungera på så vis att genom en fungerande samverkan så kan den anpassad utefter behov. Hur åtgärden ska uppföljas och arbetas vidare med efter den initiala implementeringen måste aktörerna fundera över, detta för att sedan kunna ta fram en rutin även för detta arbetet, så åtgärden inte riskerar falla platt.

Avslutande reflektion

Hade jag givits möjlighet att göra om denna utvärdering under andra förhållanden hade vissa saker kunnat genomföras annorlunda. Till följd av pandemin vi lever i just nu så har observationer inte varit möjliga att genomföra. Hade det funnits möjlighet att delta vid konsekvenssamtal hade fokus kunnat läggas vid implementeringen av åtgärden. Nu fick istället fokus ändras och förflyttas till processen som omger åtgärden. Utvärderingen är begränsad, både till tid och utrymme vilket gör att den behövs komprimeras. Hade jag genomfört detta arbetet igen hade jag omvandlat min metod något. Vid denna utvärdering har jag genomfört intervjuer vilka spelats in och sedan kodats. Hade jag gjort detta igen hade jag eftersökt ett program vilket hade underlättat min transkribering då det är oerhört tidskrävande. Överlag har detta varit en utmanande men rolig uppgift och jag hoppas alla parter ska vara nöjda med min prestation.

Litteraturlista

Bjørgero, T. (2015). *Forebygging av kriminalitet*. Oslo: Universitetsforl..

Brottsförebyggande rådet. (2019). *Vilka insatser fungerar när unga begår brott?*. Hämtad 2012-04-14 från [Vilka insatser fungerar när barn och unga begår brott?](#).

Lindgren, Sven-Åke, Björk, Micael, Ekbrand, Hans, Persson, Sofia, & Uhnöo, Sara. (2013). *Barn/ungdomar Som Anlägger Brand – Orsaker Och Motåtgärder*, 2013.

Loseke, D.R. (2003). *Thinking about social problems: an introduction to constructionist perspectives*. (2. ed.) New York: Aldine de Gruyter.

Makkai, T., & Braithwaite, J. (1994). REINTEGRATIVE SHAMING AND COMPLIANCE WITH REGULATORY STANDARDS*. *Criminology*, 32(3), 361-385.

Sahlin, I. (2000). *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen*. Lund: Arkiv.

Sandberg, B. (2006). Perspektiv på utvärdering. I Roxell, L., Tiby, E. (Red.), *Frågor, fält och filter: Kriminologisk metodbok* (s.271-289). Lund: Studentlitteratur.

Sarnecki, J. (2009). *Introduktion till kriminologi*. (2., [uppdaterade och utök.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Socialstyrelsen. (2020, 20 Maj). *Bekymringssamtal - orossamtal*. Hämtad 2020, 26 Maj från <https://www.socialstyrelsen.se/utveckla-verksamhet/evidensbaserad-praktik/metodguiden/bekymringssamtal--orossamtal/>